

рисовать себя по его образцу, потому что как никто другой знал его жизнь, так как с молодых лет сопровождал его и видел своими глазами все дела своего учителя”.

Приняв в конце IX в. учеников Кирилла и Мефодия, обеспечив им условия для спокойной работы, Болгария вносит неоспоримый вклад в дело сохранения их просветительско-гуманитарной миссии. Но дело братьев-просветителей принадлежит всему славянству. По словам итальянского слависта Риккардо Пиккио, “староболгарская литература провозглашает рождение новой литературно-языковой цивилизации, закладывает основы нового важного периода в истории всего средневекового христианства. После греческой и латинской появляется третья — славянская — область цивилизации”. В Болгарии воскресает из пепла дело первоучителей, культурная традиция сохраняется и передается другим славянским народам для того, чтобы пронести ее через века.

У.У.Агіевіч, ст. навуковы супрацоўнік
Інстытута філасофіі і права НАН Беларусі

АСВЕТНИЦКІЯ ЖАНРЫ СКАРЫНЫ: ФРАЖСКІ ЛІСТ

Георгій (Францыск) Скарына – выдатны вучоны-бібліеіст – перш за ўсё дбаў пра асвету і маральнас удасканаленне асобы, духоўнае ўзвышэнне народа. З гэтага вынікае і гэтым абумоўліваецца выбар ім жанраў асветы, зразумелых і прыдатных для успрымання шырокімі дэмакратычнымі коламі. Усю сваю асветніцкую дзейнасць ён падпарадкаваў мэце: “А то для таго, абы братія моя Русь, люди посполитые, чтучи, могли лепей разумети” (Прадмова ў Трцію кнігу Царстваў). Выходзячы з фундаментальнага палажэння сімвалагізму аб падзеле свету на бачны і нябачны, мысляр-мастак выкарыстоўваў магчымасці сімвалізацыі ў творах графікі для выяўлення і перадачы рэлігійна-тэалагічнага і навуковага зместу, якія длілі ў несупярэчлівымі адзін аднаму.

Зразумела, што Скарына не спадзяваўся на тое, каб наш сучаснік згубіў здольнасць расчытваць змест ягоных сімвалаў, дастаткова традыцыйных, страціў уменне знаходзіць аддзельныя сэнс у змесце ягоных гравюр, у выніку чаго на іх месцы паўстануць амаатарскія згадкі вольгарных этымалогій. Так, асветніцкі месідж Скарыны не дайшоў да сучаснікаў, калі яны ўспрымаюць на вядомым гравюрным партрэце першадрукара чалавека “ў берэце”, манаграму ТМЗ як ініцыялы гравёра, сімвал сузор’я “Пчала” як алгарыю працавітасці або пры расшыфроўцы сюжэтаў

Скарынавых ініцыялаў “альфы” і “амегі”, г.зн. пачатку-свягла (Сонца) і канца-смерці (чэрап), ініцыялаў “Х” і “Ч”, дзе закрэсліваецца сімвал гвалту – зброя і ўсхваляецца хрысціянскі сімвал слова Богага – сонца. Травестацыя мае месца і тады, калі “знаходзяць” выяву канюшыны ці славянскія рысы твараў на гравюрах, якія былі створаны да інтрадукцыі гэтай расліны, або калі мэтанакіравана выяўляецца аблічча “людзей ізраэлевых”.

Скарына быў заснавальнікам у беларускім кнігадрукаванні самага натуральнага асветніцкага жанру – уступу да кнігі. Ён даў яму назву “Прадмова”, ці “Преды(о)словіе”. Адначасова ўжываў такі жанр, як “Сказание” – пераказ зместу. У традыцыі “Сказання” асветнік карыстаўся і сродкамі кароткага пераказу зместу асобных біблейскіх глаў. Да асветніцкіх жанраў могуць быць аднесены і спецыяльныя тлумачэнні некаторых слоў, што выскікалася ўмовамі і патрэбамі нарміравання мовы, а таксама сістэма канкардансу, асабліва сістэма выбару варыянта і праз гэта тлумачэнне так званых “цёмных месцаў” у самім біблейскім тэксте.

Праз гэтыя жанры Скарына развіваў традыцыйно ўсходнеславянскіх рукапісных кніжнікаў – даваць чыгачу магчымасць як мага болей і глыбей зразумець і засвоіць змест кнігі з пункту гледжання індывідуальнасці аўгара тэксту, укараніць веды ў шырокім дэмакратычны ўжытак.

Аднак мы спынімся на спецыфічным асветніцкім жанры творчасці Скарыны, што бярэ свае вытокі якраз не з усходнеславянскай традыцыі, а з еўрапейскага Захаду, на “малым”, але адначасова “высокім” жанры – гравюрным партрэце. Ён “высокі” паводле прадмета адностварання і характару рэлігійна-навуковага зместу і “малы” паводле партрэтнага адностварання. Па спосабе пабудовы і ёмістасці – гэта сімваліка-алегарычны жанр, дзе спалучаны пачушчэва-канкрэтнае з разумова-абстрактным. Падкрэслім, што гравюру нельга адносіць толькі да заходнеёрапейскай традыцыі, бо яна з тым жа поспехам адносіцца і да усходнеёрапейскай. Але ж жанр, пра які будзем весці размову, акурат паходзіць з Захаду, хоць меў шырокае бытаванне і на Усходзе. Гэта фразжскі ліст, або пісьмо. Толькі ў слоўніку Ул. Дала можна знайсці тлумачэнне вызначэнню “фразжскі” як стар. і жарт., французскі, замежны, заморскі¹.

Фразжскі (ад варажскі), або нямецкі, пацешны ліст, а таксама фразжскае пісьмо – мастацкі або навукова-папулярны твор

¹ Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1980. – Т. 4. – С. 5, стлб. 1155.

асветніцкага характару, папярэднік лубачных карцінак. З ростам самасвядомасці асобы, станаўленнем яе духоўнай індывідуальнасці пашыралася і патрэба ў распаўсюджванні і індывідуальным успрыманні ідэй, ведаў, мудрасці. Патрэба выклікала да жыцця гэты жанр, станаўленне якога звязана з такімі відамі і спосабамі выяўленчай прадукцыі позняга сярэднявечча, як папяровыя іконы. Рэлігійныя вобразы набывалі адценне маральна-этычнай паказальнасці і займальнасці. У часы грамадскіх узрушэнняў жанр выкарыстоўваўся як публічная зброя, прыкладам чаго служаць у Германіі лятучыя лісткі. Разам з негатывізмам сацыяльнай сатыры жанр увабраў і пазітыўныя тэндэнцыі перадачы навуковых ведаў, бо ўласна ўнік і прызначаўся для прапаганды новых ведаў сярод шырокіх дэмакратычных колаў грамадства і пластоў паспалітага насельніцтва.

Жанр патрабаваў перадачы максімуму інфармацыі вобразнымі, наглядна-графічнымі сродкамі пры мінімуме тэксту, што мела на мэце прыцягнуць увагу і непісьменнага чалавека. Тэкст звычайна падаваўся ў форме вершаваных радкоў, каб дапамагчы такому сузіральніку запомніць змест. Выяўленчыя сродкі, іх выбар аўтарам абумоўліваліся як тэмай (звычайна навуковай), так і неабходнасцю размяшчэння складанага сэнсу на адносна малым полі мастацкага твора сінкрэтычнага стылю. Таму фразскі ліст, як правіла, насычаны сімволікай, глыбокім алегарычным сэнсам, што было сутучна дамінаванне традыцыйнай свядомасці, калі жанр меў распаўсюджванне (XV—XVI стст.).

Жанр бытаваў на Русі як пераважна навучальны сродак. Масавы “чыгач” атрымліваў звесткі пра некаторыя прадметы натуральнай гісторыі, географіі, усеагульнай гісторыі, Бібліі і інш.² Фразскія лісты адбывалі тую ролю, што зараз навукова-папулярныя выданні. Характэрны прыклад: тэорыя геліяцэнтрызму на землях усходніх славян прапагандавалася аkurat праз фразскія лісты. Упершыню гэта зрабіў Георгій (Францыск) Скарына, які за 26 гадоў да М.Каперніка, у 1517 г., а можа і раней, змясціў на сваім гравюрным партрэце ў жанры фразскага ліста выяву сімвала Сонца пасярэдзіне храма, які ў сваю чаргу з’яўляецца сімвалам і мадэллю трансцэндэнтнага свету. Скарына прадэманстравалі не проста сваю прыхільнасць ідэі геліяцэнтрызму, але і можна выступіў супраць рымскай дагматыкі, абскурантызму інквізіцыі. Ён надрукаваў гэты фразскі ліст як асобнае выданне без пазначэння старонак (пазней

² Забелин И.Е. Домашний быт русского народа в XVI - XVII стст. - М., 1872. - Т. 1, ч.1. - С.176 - 178.

“зачытаны” экзэмпляр быў знойдзены ўкладзеным у кнігу “Быццё” з ягоных пражскіх першадрукаў), а таксама ў складзе спыткаў дзвюх кніг як ліст 82 у “Ісусе Сіраховым” і на лісце СМВ (242) Чацвёртай кнігі Царстваў.

Услед за Скарынам тэорыю геліяцэнтрызму на фразжскім лісце прадставіў В.Кіпрыянаў³ (пасля рукапіснага, здзейсненага беларусам Е.Славінецкім у 1655—1657 гг.), параўноўваючы яе з сістэмай Пталамея, Ц. Браге, Р.Дэкарта, М.Каперніка, у Маскве ў 1707 г.

Твор друкаваўся як эстамп з медзе-ці дрэварыту. Традыцыя фразжскага ліста паўплывала на эвалюцыю змястоўнасці выяўленчага мастацтва ад сакральнага да секулярнага. Яна садзейнічала замене выключна алегарычнага, эмблематычнага, знакавага, наогул сімвалагічнага жывапісу з яго традыцыйна рэлігійнымі вобразамі ці вобразам класічнай міфалогіі на сімвалогію іншых архетыпаў, навукова-рэалістычныя карціны, напрыклад выяў зорнага неба, картаў асобных дзяржаў і рэгіёнаў, характэрных пейзажаў, гістарычных падзей, партрэтаў вядомых людзей, і выявамі-тэмамі іх дзейнасці. Набор у некалькі лістоў мог склаці цэлы календар.

Пра масавасць і папулярнасць фразжскіх лістоў сведчаць інвентарныя, ці перапісныя, кнігі маёмасці вядомых дзеячаў гісторыі і культуры. Так, патрыярх Нікан валодаў (запіс 1658 г.) 270 фразжскімі лістамі⁴.

Тэма закранаецца і ў нашых публікацыях⁵.

Н.Г.Ильина, ст. преподаватель
Белорусского университета культуры

ПРАВСТВЕННЫЕ УРОКИ ХРИСТИАНСТВА В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ

В течение долгих лет в нашем обществе человека делили на “био” и “социо”, т.е. на его биологическую природу и на его социальную жизнь. Но при этом забывалось духовное. Мы много гово-

³ Райков Б.Е. Очерки по истории гелиоцентрического мировоззрения в России. – М.; Л., 1947. – С. 157.

⁴ Беляев И. Предисловие к Переписной книге домової казны Патриарха Никона // Временник Императорского Московского общества истории и древностей российских. – М., 1852. – Кн. 15. – С. 11.

⁵ Агіевіч У. Сімвалічныя знакі Скарыны // Беларуская думка. – 1996. – №11. – С. 156 – 164; яго ж. Сімваліка гравюраў Скарыны // Беларусь. – 1997. – № 8. – С. 36–39.